

Studia z Psychologii w KUL, tom 17
red. O. Gorbaniuk, B. Kostrubiec-Wojtachnio,
D. Musiał, M. Wiechetek, A. Błachnio, A. Przepiórka
ISBN 978-83-7702-473-7 Lublin, Wyd. KUL 2011, s. 11-26

Andrzej Sękowski¹
Martyna Płudowska²
Instytut Psychologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

NIEPOKÓJ EGZYSTENCJALNY I LĘK U OSÓB O ZRÓŻNICOWANYM POZIOMIE ZDOLNOŚCI TWÓRCZYCH

Streszczenie

Celem przeprowadzonych badań było zweryfikowanie tezy dotyczącej różnic w przejawianym poziomie lęku i niepokoju egzystencjalnego u osób o zróżnicowanym poziomie zdolności twórczych. W badaniach posłużono się Rysunkowym Testem Twórczego Myślenia K. Urbana i H. Jellena, Skalą Niepokoju Egzystencjalnego autorstwa A. Jurosa oraz Inwentarzem Stanu i Cechy Lęku (ISCL-STAI). Analiza uzyskanych wyników pozwala stwierdzić istotne statystycznie różnice w przejawianym niepokoju egzystencjalnym pomiędzy osobami uzdolnionymi twórczo a badanymi o niskim poziomie tych zdolności, nie stwierdzono natomiast różnic w poziomie lęku pomiędzy wyodrębnionymi grupami.

Słowa kluczowe: niepokój egzystencjalny, lęk-stan, lęk-cecha, twórczość, zdolności twórcze.

¹ Adres do korespondencji: Katedra Psychologii Różnic Indywidualnych, Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: andrzej.sekowski@kul.lublin.pl

² Adres do korespondencji: martyna_pludowska@interia.pl

EXISTENTIAL ANXIETY AND FEAR IN PEOPLE WITH VARIED LEVEL OF CREATIVITY

Abstract

In order to test hypotheses about differences in existential anxiety and fear between people with high and low level of creativity, the following methods have been used Existential Anxiety Scale, State-Trait Anxiety Inventory (STAI) and Test for Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP). The researches shows differences in existential anxiety between groups with high and low results in Test for Creative Thinking – Drawing Production (TCT-DP), there were no differences in fear.

Key words: existential anxiety, state-trait anxiety, creativity

Wprowadzenie

Niepokój egzystencjalny w psychologii rozumiany jest jako bezpośrednie następstwo zagrożenia najważniejszej dla jednostki ludzkiej wartości, jaką stanowi jej własna egzystencja. Niepokój ten przejawia się w postaci bolesnego przeżycia, cierpienia, strachu będącego rezultatem uświadomienia sobie ewentualności zatracenia własnej egzystencji. Sposób jego przeżywania uzależniony jest od tego, w jaki sposób jednostka spostrzega własne życie, jego sens oraz jakie wyznaje wartości. Wśród czynników mających wpływ na przeżywanie doświadczanego niepokoju egzystencjalnego, znaczącą rolę odgrywają przeszkody i ograniczenia jakich człowiek doświadcza. Sposób ich interpretacji i nadawane im przez jednostkę znaczenie powodują, iż niepokój przybiera formę konkretnych problemów i obaw (Juros, 1988).

Bycie człowieka w świecie (Dasein) oraz jego ustosunkowanie się do poszczególnych wymiarów swojego życia wywołuje niepokój, przejawiający się w charakterystyczny sposób, w zależności od sfery, której dotyczy. Wyodróżnionymi przez egzystencjalistów wymiarami życia są: Umwelt – wymiar świata fizycznego, naturalnego, Mitwelt – świat wzajemnych międzyludzkich relacji oraz Eigenwelt – tzw. własny świat (May, 1995).

Niepokój egzystencjalny, w odróżnieniu od lęku, jest odczuciem całkowicie bezprzedmiotowym, zasadnym więc wydaje się rozgraniczenie tych terminów. Tym co łączy niepokój egzystencjalny i lęk jest fakt, iż niepokój odczuwany przez jednostkę może się konkretyzować w postaci wyraźnie określonych lęków, w zależności od osobistych doświadczeń oraz znaczeń jakie osoba im nadaje (Juros, 1988).

Lęk stanowi swego rodzaju konstrukt teoretyczny, operacjonalizowany za pomocą wielu zmiennych, co czyni go terminem niejednoznacznym, trudno także skonstruować wyczerpującą i pełną teorię lęku. Zagadnienie to jest obszernie eksplorowane na gruncie psychologii, według wielu psychologów to właśnie lęk stanowi istotny element różnorodnych zaburzeń psychicznych, a jego redukcja jest jednym z ważniejszych celów terapii (Ledwoch, 1991).

Badacze podejmujący zagadnienie lęku często określają tę zmienną w kategoriach emocji, procesu lub stanu (Rachman, 2005), jako jedną z charakterystyk osobowości mających znaczenie adaptacyjne (Schönpflug, 2003), jako normalną reakcję na pojawiające się w życiu sytuacje (Trickett, 2003). Fritz Riemann (2005) lęk określa jako nieodłączny element ludzkiej egzystencji.

Najczęściej przyjmowana definicja lęku ujmuje tę zmienną jako reakcję emocjonalną, zespół takich reakcji, bądź stan emocjonalny. Lęk jako emocja o zabarwieniu negatywnym, określana bywa jako powiązane z napięciem oczekiwanie na pojawienie się niejasnego a zagrażającego bodźca (Łosiak, 1984).

Istotny element w opisie tej zmiennej stanowi rozróżnienie pojęć stanu i cechy lęku. Lęk-stan rozumiany jest jako reakcja emocjonalna, składająca się z subiektywnego uczucia napięcia i zagrożenia, związana z pobudzeniem autonomicznego układu nerwowego. Lęk-cecha oznacza trwałą dyspozycję do reagowania lękiem oraz interpretowania przeżywanej sytuacji jako zagrożającej. Lęk jako stan może pojawiać się w określonych okolicznościach, cechować się różnym czasem trwania, pozostaje jednak funkcją lęku rozumianego jako cecha (Spielberger, 1972a, za: Łosiak, 1984).

Twórczość, która w ostatnich latach stała się przedmiotem zarówno wielu badań empirycznych, jak i refleksji teoretycznych, jest eksplorowana pod kątem wielu jej aspektów. Wielu badaczy podjęło próbę usystematyzowania wiedzy z tej dziedziny, starając się wygenerować jak najtrafniejszą koncepcję, która stanowiłaby odpowiedź na nurtujące pytania dotyczące istoty i uwarunkowań tego zjawiska. Jak się okazuje, ustalenie podstawowych prawidłowości zależy od samego rozumienia pojęcia „twórczość”. Współcześnie w psychologii funkcjonują trzy zasadnicze podejścia do ujmowania tej zmiennej. Zalicza się do nich rozumienie twórczości w kategoriach procesu, cechy wytworu oraz cechy osoby podejmującej aktywność twórczą (Nęcka, 2001; Stróżewski, 2007).

Wśród autorów, którzy przedmiotem swoich zainteresowań uczynili twórczość, coraz większą popularnością cieszy się termin kreatywność. Przyjmuje się, iż podstawową różnicą pomiędzy pojęciami „twórczość” i „kreatywność” jest fakt, iż atrybut twórczości można przypisać zarówno osobie, jak i produktowi jego aktywności, kreatywność natomiast odnosi się do właściwości przypisywanej osobie, jest cechą indywidualną charakteryzującą człowieka (Karwowski, 2009).

Zdolności jako jedna z kategorii różnic indywidualnych określane są jako właściwość, dzięki której jednostki charakteryzujące się podobnym poziomem motywacji oraz takim samym wcześniejszym przygotowaniem osiągną niejednakowe rezultaty w różnego rodzaju aktywnościach (Pietrasiński, 1976).

Zdolności twórcze można zatem określić jako różnice indywidualne w predyspozycjach do generowania wytworów nowych i wartościowych. Zdolność do wytwarzania produktów charakteryzujących się tymi dwiema cechami nie może być utożsamiana z zachowaniem, jednak dopiero na podstawie jakiejś formy ekspresji można wnioskować o twórczości jako cesze osoby (Nęcka, 2001).

Hipotezy

Analiza problematyki zdolności twórczych w powiązaniu z lękiem i niepokojem egzystencjalnym daje podstawy do sformułowania głównego problemu badawczego: „Jaki poziom niepokoju egzystencjalnego i lęku charakteryzuje osoby o wysokim i niskim poziomie zdolności twórczych?”.

Na podstawie założeń teoretycznych oraz wyników dotychczas przeprowadzonych badań wygenerowano następujące hipotezy:

H1: Osoby charakteryzujące się wysokim poziomem zdolności twórczych przejawiają wyższy poziom niepokoju egzystencjalnego w porównaniu z osobami o niskim poziomie tych zdolności.

Hipoteza pierwsza opiera się na założeniach dotyczących osobowościowych właściwości ludzi twórczych. Zgodnie z opisującymi je teoriami, twórców cechuje refleksyjność, niezależność, tendencja do głębszej analizy obserwowanych zjawisk, otwartość na doświadczenia oraz zwiększona wrażliwość percepcyjna (Nęcka, 2001; May, 1995). Cechy te sprzyjają pogłębionej refleksji na temat własnej egzystencji, spełniania siebie, sensu życia. Przeżywanie niepokoju egzystencjalnego, określanego jako pewien rodzaj cierpienia, którego podstawę stanowi świadomość skończoności własnej egzystencji wymaga pogłębionej refleksji nad własnym życiem, relacjami z innymi ludźmi, naturą (Juros, 1988). Osoby twórcze, skłonne do takiej refleksji, charakteryzujące się wysoką wrażliwością, mogą przejawiać podwyższony poziom niepokoju egzystencjalnego, z racji samego faktu podejmowania rozważań na temat sensu życia i otaczającej rzeczywistości.

H2: Osoby charakteryzujące się wysokim poziomem zdolności twórczych przejawiają wyższy poziom lęku rozumianego jako stan i jako cecha w porównaniu z osobami o niskim poziomie tych zdolności.

Hipoteza druga sformułowana została na podstawie analizy wyników badań podejmujących zagadnienie specyfiki osobowościowych mechanizmów charakterystycznych dla osób twórczych. Wyniki te świadczą o podwyższonej, w stosunku do osób o niższym poziomie zdolności twórczych, częstotliwości przeżywania przez twórców stanów przygnębienia, wewnętrznego rozbicia, tendencji do niezrównoważenia emocjonalnego (Trzebiński, 1981). U osób twórczych obserwuje się ponadto podwyższone ryzyko zapadnięcia na depresję, zaburzenia maniako-depresyjne oraz zaburzenia z kręgu schizofrenii (Nęcka, 2001). Lęk stanowi jedno z najczęściej obserwowanych zjawisk towarzyszących różnorodnym zaburzeniom psychicznym, jest on również charakterystyczny dla osób cierpiących na depresję. W przypadku tego zaburzenia, objawia się on pod postacią objawów somatycznych, jak i w sferze funkcjonowania psychospołecznego. Zaburzenia z kręgu schizofrenii, cechujące się szerokim oddziaływaniem na wiele sfer aktywności ludz-

kiej, przyczyniają się często do reorganizacji stylu życia, zmuszają jednostkę do rezygnacji z realizowania własnych celów, pragnień. Zaburzenia tego typu niejednokrotnie blokują funkcjonowanie mechanizmów przystosowawczych i rozwojowych. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest często podwyższony poziom lęku (Ledwoch, 1991).

H3: Istnieje dodatnia zależność pomiędzy przejawianym poziomem lęku rozumianego jako stan i jako cecha a poziomem doświadczanego niepokoju egzystencjalnego.

Hipoteza trzecia, zakładająca związek pomiędzy przejawianym lękiem-stanem i lękiem-cechą a doświadczanym niepokojem egzystencjalnym znajduje swe uzasadnienie w założeniu, iż niepokój egzystencjalny, w wyniku ustosunkowania się osoby do własnego życia, może się konkretyzować w formie określonych lęków bądź obaw (Juros, 1988). Zdolność człowieka do przeżywania niepokoju egzystencjalnego nie jest wyuczona, w przeciwieństwie do formy oraz natężenia, jakie nabiera w doświadczeniu konkretnej jednostki. Fakt przeżywania niepokoju egzystencjalnego wiąże się z pojawieniem się nowych możliwości samorealizacji, jednak istnieje możliwość zagrożenia dotychczasowego statusu człowieka. Konsekwencją tego stanu może być pojawiający się w takiej sytuacji lęk (Dąbrowski, 1975).

H4: Osoby studiujące kierunki artystyczne przejawiają wyższy poziom zdolności twórczych, w porównaniu ze studentami innych kierunków.

Hipoteza czwarta, zakładająca wyższy poziom zdolności twórczych u studentów kierunków artystycznych, w porównaniu z osobami studiującymi inne kierunki, opiera się na założeniu, iż osoby te, częściej niż pozostali badani przechodzą swoisty trening twórczości. Kierunki artystyczne wymagają od studentów oryginalności, pomysłowości, otwartości na nowe doświadczenia, a także często generowania nowych wytworów. Uczestnictwo w zajęciach, na których jednostka musi się wykazać takimi cechami niewątpliwie służy podwyższeniu potencjału twórczego (Nęcka, 2001).

Kolejnym argumentem przemawiającym za potwierdzeniem tej hipotezy jest stanowisko głoszące, iż przebywanie w środowisku kreatywnym zachęca jednostkę do podejmowania twórczej aktywności, a tym samym przyczynia się do podniesienia poziomu prezentowanych przez nią zdolności twórczych (Nęcka, 2001, Sękowski, 2005). Osoby studiujące kierunki artystyczne, często mające styczność z innymi twórcami, jednocześnie zachęcane do podejmowania twórczych działań, często przebywają w środowisku sprzyjającym tego typu aktywności.

Metoda

Operacjonalizacja zmiennych

W celu pomiaru zmiennych ujętych w hipotezach użyto następujących kwestionariuszy: Rysunkowy Test Twórczego Myślenia K. Urbana i H. Jellena, Inwentarz Stanu i Cechy Lęku (ISCL-STAI) oraz Skala Niepokoju Egzystencjalnego SNE Andrzeja Jurosa.

Rysunkowy Test Twórczego Myślenia – *Test for Creative Thinking – Drawing Production* (TCT-DP) autorstwa Hansa Jellena i Klausa Urbana w polskiej adaptacji Anny Matczak, Aleksandry Jaworowskiej i Joanny Stańczak stanowi wierny przekład metody służącej do badania predyspozycji twórczych. Narzędzie to jest uniwersalne, może służyć do badania dzieci w wieku przedszkolnym jak i dorosłych, niezależnie od poziomu wykształcenia. Na Rysunkowy Test Twórczego Myślenia składają się dwie wersje arkuszy testowych – A i B, przy czym arkusz B stanowi odwróconą o 180° wersję A testu. Test polega na dokończeniu rysunku, którego zaczątek stanowi kwadratowa rama oraz sześć elementów graficznych – pięć w obrębie ramy i jeden poza nią (Matczak, Jaworowska, Stańczak, 2000).

Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI stanowi adaptację opracowanego przez C. D. Spielbergera, R. L. Gorsucha, i R. E. Lushene’a kwestionariusza *State-Trait Anxiety Inventory* (STAI). Kwestionariusz służy do badania zarówno młodzieży, jak i osób dorosłych bez względu na poziom wykształcenia, może być stosowany w badaniach indywidualnych i grupowych. Test składa się z 40 twierdzeń, zadaniem osoby badanej jest ustosunkowanie się do nich przez wybranie jednej z czterech odpowiedzi. Pierwsze 20 twierdzeń (X-1) składa się na wymiar Lęk-stan a możliwe do wyboru odpowiedzi dotyczą stopnia prawdziwości, w jakim każde ze stwierdzeń opisuje aktualny stan badanego. Kolejne 20 twierdzeń (X-2) składa się na wymiar Lęk-cecha a możliwe do wyboru odpowiedzi mierzą częstość występowania u badanego opisanych w twierdzeniach odczuć. Czas wypełniania kwestionariusza nie jest ograniczony, w praktyce nie przekracza 15-20 minut dla obu skal (Sosnowski, Wrześniewski, Jaworowska, Fecenec, 2006).

Skala Niepokoju Egzystencjalnego Andrzeja Jurosa (1989) składa się z 75 twierdzeń, do których osoba badana ustosunkowuje się na siedmiostopniowej skali częstości (1 – nigdy, 7 – stale). Test będący kwestionariuszem czynnikowym bada trzy sfery niepokoju egzystencjalnego, odnoszące się do różnych aspektów funkcjonowania jednostki.

Sfera Eigenwelt dotyczy ustosunkowania się człowieka do samego siebie i konfrontacji z samym sobą. W sferze tej autor wyodrębnił trzy czynniki: E1 – Lęk przed winą i potępieniem; E2 – Lęk przed pustką i bezsenssem; E3 – Lęk przed losem i śmiercią

Koleją wyodrębnioną przez autora sferą jest sfera Mitwelt bezpośrednio związana z lękiem przed samotnością i poczuciem osamotnienia, będącym konsekwencją konfrontacji z samym sobą w relacji do innych osób. W sferze tej wyodrębniono następujące czynniki: M1 – Lęk przed innością; M2 – Lęk przed konfrontacją i brakiem oparcia; M3 – Lęk przed bliskością i otwartością; M4 – Lęk przed powierzchownością i brakiem więzi międzyludzkiej.

Ostatnią sferą jest sfera Umwelt – wiąże się ona z doświadczaniem lęku stanowiącego rezultat niepełnej konfrontacji z samym sobą w relacji do natury. Na tę sferę składają się następujące czynniki: U1 – Lęk przed utratą vitalności; U2 – Lęk przed winą za niszczenie przyrody; U3 – Lęk o stan przyrody.

Badana próba

Badaniami objęto grupę 120 studentów lubelskich uczelni. Przebadano 81 kobiet i 39 mężczyzn. Wiek badanych osób mieści się w przedziale 19-26 lat, średnia wieku wynosi 21,36 roku, odchylenie standardowe 1,51. Większość osób badanych deklaruje miasto jako miejsce swojego zamieszkania (67,5% spośród wszystkich przebadanych), 32,5% to mieszkańcy wsi.

Badaniami objęto studentów 15 różnych kierunków, które pogrupowano w 5 ogólnych kategorii. Pierwsza z nich to „Kierunki Artystyczne”, do których zaliczono: edukację plastyczną (n=8), malarstwo (n=6), historię sztuki (n=2), architekturę i urbanistykę (n=11), architekturę krajobrazu (n=3) – łącznie 30 badanych. Kolejną kategorię stanowią „Nauki Humanistyczne”, na którą składają się: historia (n=6), filologia polska (n=10), filologia romańska (n=5), łącznie 21 osób. Do „Nauk Społecznych” zaliczono: socjologię (n=15), ekonomię (n=6) oraz pedagogikę (n=9), łącznie 30 badanych. Na kategorię „Prawo i Administracja” liczącą 15 osób składają się studenci prawa (n=12) oraz administracji (n=3). Ostatnią wyodrębnioną kategorią jest „Matematyka i Informatyka”, w której znalazło się 14 studentów matematyki i 10 studentów informatyki.

Na podstawie uzyskanych w trakcie badań wyników wyodrębniono trzy kategorie osób ze względu na przejawiany poziom zdolności twórczych (wyniki niskie: N=30, wyniki średnie N=60, wyniki wysokie N=30). Wyniki osób z poszczególnych kategorii poddano analizom statystycznym mającym na celu weryfikację zakładanych różnic w odczuwanym poziomie lęku i niepokoju egzystencjalnego, między osobami o różnym poziomie zdolności twórczych.

Procedura badań

Badania mające na celu weryfikację postawionych hipotez przeprowadzono w okresie luty – kwiecień 2011 roku w Lublinie. Dobór osób do grupy odbywał się z uwzględnieniem kierunku studiów. Celem uzyskania zróżnicowanych wyników w Rysunkowym Teście Twórczego Myślenia K. Urbana i H. Jellena badaniami objęto studentów różnych kierunków, które w założeniu wymagają mniejszych bądź większych uzdolnień twórczych.

Badania prowadzano indywidualnie oraz grupowo, składały się one zasadniczo z dwóch części. Pierwsza z nich polegała na uzupełnieniu Rysunkowego Testu Twórczego Myślenia K. Urbana i H. Jellena, w drugiej badani zostali poproszeni o wypełnienie Inwentarza Stanu i Cechy Lęku oraz Skali Niepokoju Egzystencjalnego.

Wyniki

Celem weryfikacji hipotezy pierwszej, stwierdzającej istnienie różnic w poziomie przeżywanego niepokoju egzystencjalnego pomiędzy osobami o wysokim i niskim poziomie zdolności twórczych, wyniki uzyskane przez obie grupy w Skali Niepokoju Egzystencjalnego poddano analizie statystycznej przy użyciu testu t dla prób niezależnych.

Tabela 1. Wyniki testu t dla prób niezależnych w Skali Niepokoju Egzystencjalnego dla grup o wysokich i niskich wynikach w TCT-DP.

Skala Niepokoju Egzystencjal- nego	Kategoria niskich wyników TCT-DP		Kategoria wysokich wyników TCT-DP		t	df	p<	Es
	M	SD	M	SD				
SNE EO	83,13	24,11	101,50	27,59	-2,75	58	0,008	0,71
SNE MO	100,03	31,46	122,67	35,58	-2,61	58	0,012	0,67
SNE UO	75,63	19,27	76,50	23,43	-0,16	58	0,876	0,04
SNE OGÓLNY	258,80	64,20	300,67	74,84	-2,33	58	0,023	0,60

Analiza wyników pozwala stwierdzić, iż hipoteza ta potwierdziła się – występują istotne statystycznie różnice pomiędzy średnimi w wyniku ogólnym Skali Niepokoju egzystencjalnego, dla wyodrębnionych grup wysokich i niskich wyników w TCT-DP ($t=2,33$, $p<0,05$, $Es=0,60$). Istotne różnice między średnimi występują również w podskalach Eigenwelt ($t=2,75$, $p<0,01$, $Es=0,71$) oraz Mitwelt ($t=2,61$, $p<0,05$, $Es=0,67$). Nie stwierdza się istotnych różnic między grupami w zakresie średnich dla wymiaru Umwelt ($t=0,16$, $p>0,05$).

Tabela 2. Wyniki testu t dla prób niezależnych w Inwentarzu Stanu i Cechy Lęku dla grup o wysokich i niskich wynikach w TCT-DP

STAI	Kategoria niskich wyników TCT-DP		Kategoria wysokich wyników TCT-DP		t	df	p<	Es
	M	SD	M	SD				
Lęk – Stan	39,63	13,63	43,57	14,34	-1,08	58	0,281	0,28
Lęk – Cecha	45,57	11,79	49,70	8,25	-1,57	58	0,122	0,41

Hipoteza druga, zakładająca istnienie różnic w poziomie odczuwanego lęku pomiędzy grupami o wysokich i niskich wynikach w TCT-DP nie znalazła potwierdzenia w wynikach przeprowadzonych analiz. Wyniki testu t dla prób niezależnych wskazują na brak istotnych różnic pomiędzy średnimi dla skal lęk-stan ($t=1,08$, $p>0,05$) i lęk-cecha ($t=1,57$, $p>0,05$) w grupach skrajnych wyników w TCT-DP.

Analiza, której celem była weryfikacja hipotezy trzeciej wykazała istnienie niskiej, istotnej statystycznie korelacji pomiędzy lękiem-stanem a ogólnym poziomem niepokoju egzystencjalnego ($\rho=0,29$, $p<0,001$). Współczynnik rho Spearmana wskazuje również na istnienie niskiego, istotnego statystycznie związku między dwoma wymiarami niepokoju egzystencjalnego, a lękiem rozumianym jako stan. Dla wymiaru Eigenwelt współczynnik ten wynosi 0,32, przy poziomie istotności $p<0,005$, oraz dla wymiaru Mitwelt, $\rho=0,28$ gdzie $p<0,005$. Nie stwierdza się istotnej korelacji pomiędzy wymiarem Umwelt a lękiem-stanem ($\rho=0,01$, $p>0,05$).

Współczynnik rho Spearmana uzyskany dla lęku-cechy i niepokoju egzystencjalnego wskazuje na istnienie umiarkowanej, istotnej statystycznie korelacji między lękiem rozumianym jako cecha a ogólnym poziomem niepokoju egzystencjalnego ($\rho=0,42$ dla $p<0,001$). Analizując uzyskane wyniki można stwierdzić także istnienie umiarkowanej, istotnej statystycznie zależności między lękiem-cechą a wymiarem Eigenwelt ($\rho=0,45$ dla $p<0,001$) oraz Mitwelt ($\rho=0,47$ dla $p<0,005$). Wynik analizy korelacji nie wskazuje na istnienie istotnego związku pomiędzy lękiem-cechą a wymiarem Eigenwelt w badanej grupie ($\rho=0,02$, $p>0,05$).

Tabela 3. Średnie wyników uzyskanych przez osoby reprezentujące poszczególne kategorie kierunków oraz wyniki testu U Manna Whitneya w Rysunkowym Teście Twórczego Myślenia.

Kategoria kierunku	M	SD	Kategoria kierunku	M	SD	U	p<
Kierunki artystyczne	41,00	9,55	Matematyka i Informatyka	18,41	5,05	8,000	0,001
			Nauki Społeczne	20,53	9,05	63,0 00	0,001
			Nauki Humanistyczne	24,52	13,05	102,000	0,001
			Prawo i Administracja	18,73	8,22	16,500	0,001

Hipoteza czwarta, zakładająca iż osoby studiujące kierunki artystyczne przejawiają wyższy poziom zdolności twórczych, w porównaniu ze studentami innych kierunków potwierdziła się. Wyniki testu U Manna-Whitneya wskazują na istnienie istotnych statystycznie różnic pomiędzy średnią uzyskaną przez badanych reprezentujących kierunki artystyczne a średnimi w pozostałych grupach ($p < 0,001$).

Dyskusja

Pierwsza hipoteza, dotycząca różnic w poziomie odczuwanego niepokoju egzystencjalnego przez osoby o zróżnicowanym poziomie zdolności twórczych, znalazła swe potwierdzenie w wynikach przeprowadzonych badań. Weryfikacja tego założenia przy pomocy Rysunkowego Testu Twórczego Myślenia K. Urbana i H. Jellena i Skali Niepokoju Egzystencjalnego A. Jurosa wykazała, iż osoby uzdolnione twórczo przejawiają istotnie wyższy, w stosunku do osób o niskim poziomie tych zdolności, niepokój egzystencjalny. Oznacza to, że jednostki o wysokim poziomie twórczych zdolności, częściej niż pozostali, doświadczają bolesnego przeżycia będącego bezpośrednim następstwem uświadomienia sobie ewentualności zatracenia własnej egzystencji. Odczuwanie niepokoju egzystencjalnego stanowi konsekwencję uzmysłowienia sobie przez jednostkę własnej odpowiedzialności za swoje ustosunkowania do poszczególnych aspektów rzeczywistości. Psychologia egzystencjalna, mocno akcentująca ludzką zdolność do autorefleksji, ujmując człowieka jako osobę świadomie podejmującą wybory, czego bezpośrednią konsekwencją jest wzięcie za nie odpowiedzialności. Świadomość możliwości podejmowania wolnych wyborów oraz konieczność zmagania się z ich rezultatami jest podstawą do odczuwania niepokoju. Rezultaty licznych badań nad osobowością twórców wykazały, iż osoby te przejawiają tendencje do głębszego analizowania obserwowanych zjawisk, cechuje je refleksyjność, wrażliwość oraz otwartość (Nęcka, 2001). Cechy te niewątpliwie mogą przyczyniać się do pogłębionych rozważań na temat sensu własnego życia, czego

konsekwencją może być podwyższony poziom niepokoju o właściwy kształt swoich ustosunkowań do poszczególnych aspektów życia.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują na istotne różnice w nasileniu przeżywanego niepokoju w wymiarach Eigenwelt i Mitwelt między osobami uzdolnionymi twórczo a jednostkami przejawiającymi niski poziom tych zdolności. Podwyższone u jednostek twórczych wyniki w wymiarze Eigenwelt świadczą o tym, iż osoby te przejawiają intensywniejszy, niż badani o niskich zdolnościach twórczych, niepokój wynikający z ustosunkowania się do siebie samego. Analiza wyników badań wskazuje na to, że osoby o wysokim poziomie zdolności twórczych częściej niż pozostali doświadczać niepokoju przejawiającego się w postaci obaw o niepełne przeżywanie własnej egzystencji, mają poczucie, że życiem ucieka im bezowocnie. Niepokój w tym wymiarze przejawia się również w postaci lęku o własną przyszłość, o odpowiedni kształt i sens przyszłego życia, a także jako obawy przed własną śmiercią oraz lęk przed niepewnością tego, co po niej nastąpi (Juros, 1988).

Wymiar Mitwelt odnosi się do ustosunkowania jednostki do siebie, jako będącej w relacji do innych ludzi. Podwyższone w tej skali wyniki u osób twórczych oznaczają, iż cechuje ich, w większym stopniu niż jednostki mało twórcze, obawa o właściwy kształt relacji z innymi ludźmi. Osoby uzdolnione twórczo przejawiają zatem tendencje do obaw o powierzchowność kontaktów, brak więzi międzyludzkiej, czego konsekwencją może być poczucie wyobcowania i osamotnienia. Przyczyną podwyższonego niepokoju o kształt relacji z innymi u osób twórczych może być fakt, iż rezultaty ich twórczej pracy często stanowią przedmiot oceny dla innych. Jednostka twórcza, poprzez ekspozycję rezultatów swojej pracy pragnie przekazać odbiorcy swoje myśli, uczucia, przemyślenia lub wiedzę. Jak zauważa Taracha (2009), jednym z koniecznych warunków zaistnienia dzieła jest odbiorca. Nęcka (2001) stwierdza ponadto, iż przedmiotem krytyki i oceny nie jest jedynie dzieło, ale także jego autor. Twórców cechuje także silna potrzeba osiągnięć i uznania (McMullan, 1976, za: Nęcka, 2001). Można więc stwierdzić, iż kontakty i relacje z innymi ludźmi stanowią dla twórców dodatkowo informacje zwrotne na temat ich twórczej pracy, zatem troska o ich właściwy kształt wydaje się być jak najbardziej uzasadniona.

Badania nad osobowością ludzi twórczych wykazały także, iż cechuje ich niezależność, nonkonformizm, niechęć do przystosowania się a także niestandardowość zachowań (Popek, 2003). Takie cechy, mimo iż sprzyjają generowaniu nowych dzieł i idei, mogą utrudniać kształtowanie poprawnych relacji z innymi. Niepokój twórców związany z funkcjonowaniem w społeczeństwie, które wymaga także dostosowania się do powszechnie panujących reguł, może być zatem spowodowany ujawnianiem się u tych osób wymienionych cech osobowości.

Analiza wyników przeprowadzonych badań nie wykazała istotnych różnic pomiędzy osobami twórczymi a jednostkami o niskim poziomie zdolności twórczych w zakresie wymiaru Umwelt. Oznacza to, iż w badanej grupie jednostki uzdolnione twórczo nie różnią się od pozostałych badanych pod względem poziomu odczuwanego lęku o stan przyrody, poczucia winy za jej niszczenie oraz obawami przed utratą własnej vitalności.

Druga postawiona hipoteza dotyczyła różnic w poziomie lęku-stanu i leku-cechy między osobami o wysokich i niskich zdolnościach twórczych. Porównanie średnich wyników uzyskanych przez te grupy w Inwentarzu Stanu i Cechy Lęku nie wykazało jednak istotnych statystycznie różnic między osobami uzdolnionymi twórczo, a jednostkami o niskim poziomie tych zdolności.

Podstawę dla sformułowania hipotezy drugiej stanowiły wyniki badań, świadczące o charakteryzującym osoby twórcze niezrównoważeniu emocjonalnym, tendencji do przeżywania stanów wewnętrznego rozbicia, przygnębiania (Trzebiński, 1981) a także podwyższonym ryzyku do przejawiania stanów depresyjnych, maniakalno – depresyjnych, oraz zaburzeń z kręgu schizofrenii. Charakterystyczną emocją towarzyszącą wymienionym stanom i zaburzeniom jest lęk. Nęcka, analizując emocjonalne koszty twórczości zwraca ponadto uwagę, iż twórcy często doświadczają lęku przed oceną ze strony innych, przed porażką i samotnością (Nęcka, 2001). Schuldberg akcentuje ponadto rolę lęku „przed przekroczeniem granicy normalności”, który jego zdaniem bezpośrednio wynika ze specyficznych zmian odbioru i interpretacji rzeczywistości, jakich jednostka może doświadczać podejmując się aktywności twórczej (Schuldberg, 1994, za: Nęcka, 2001, s. 86).

Fakt, iż rezultaty przeprowadzonych badań nie wykazały istotnych różnic pod względem odczuwanego lęku między osobami twórczymi a jednostkami nieprzejawiającymi tego typu zdolności może znaleźć swe wytłumaczenie w teorii Thomasa Heinzena. Autor ten wyróżnia dwa rodzaje twórczości: twórczość pro- i reaktywną. W przypadku twórczości proaktywnej, jednostka bazuje na spostrzeganych potencjalnościach, możliwościach działania, cechuje ją motywacja o charakterze wewnętrznym, towarzyszą jej pozytywne emocje. Twórczość reaktywna stanowi natomiast odpowiedź na sytuację problemową, ma charakter unikowy, wzbudzona jest przez motywację zewnętrzną, a towarzyszące jej emocje mają zabarwienie negatywne. W przypadku tego typu aktywności twórczej celem jednostki jest uniknięcie negatywnych skutków nierozwiązanej sytuacji problemowej. Według autora koncepcji, uczucie lęku jest charakterystyczne dla twórczości reaktywnej. Według Heinzena twórczość proaktywna jest zjawiskiem rzadkim, zdecydowanie częściej można zaobserwować występowanie aktywności twórczej mającej charakter unikowy, z towarzyszącymi jej negatywnymi emocjami (Heinzen, 1994, za: Nęcka, 2001). Fakt, iż u badanych osób twórczych nie zaobserwowano podwyższonego poziomu lęku może wynikać z dominującej

u nich twórczości typu proaktywnego. Biorąc pod uwagę, że badaną grupę stanowili studenci, którzy wybierając określony kierunek studiów świadomie decydowali się na rozwijanie swoich twórczych predyspozycji, można przypuszczać, iż swoje twórcze działanie motywują wewnętrznie, z uwzględnieniem własnych potencjalności. Teza ta wydaje się być zasadna, szczególnie dlatego, że najwyższe wyniki w Rysunkowy Teście Twórczego Myślenia osiągnęli studenci kierunków artystycznych.

Hipoteza trzecia, zakładająca istnienie dodatniej korelacji pomiędzy przejawianym poziomem lęku rozumianego jako stan i jako cecha a poziomem doświadczanego niepokoju egzystencjalnego znalazła swe potwierdzenie w wynikach przeprowadzonych badań. Analiza uzyskanych współczynników korelacji rho Spearmana wskazuje na istnienie niskiej dodatniej, istotnej statystycznie korelacji pomiędzy lękiem-stanem a ogólnym poziomem niepokoju egzystencjalnego oraz umiarkowanej, istotnej korelacji między lękiem-cechą a niepokojem egzystencjalnym w badanej grupie. Podstawą dla sformułowania tej hipotezy było popularne na gruncie psychologii egzystencjalnej twierdzenie, iż niepokój egzystencjalny, mający charakter wrodzony, specyficzny dla człowieka, może konkretyzować się w postaci określonych lęków. Jednostka świadoma pojawiających się możliwości samorealizacji, często zdaje sobie również sprawę z zagrożenia swojego dotychczasowego statusu. Bezpośrednim następstwem tego stanu rzeczy może być pojawiający się lęk (Dąbrowski, 1975). Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż odczuwany niepokój egzystencjalny faktycznie wiąże się z przeżywanym lękiem, przy czym tendencja ta jest silniejsza w przypadku lęku rozumianego jako cecha. Można zatem przypuszczać, iż w badanej grupie jednostki o nasilonym poziomie niepokoju egzystencjalnego przejawiają równocześnie predyspozycję do postrzegania sytuacji obiektywnie niegroźnych jako zagrażających i reagowania na nie lękiem.

Doświadczanie niepokoju egzystencjalnego określane bywa jako stan naturalny, psychologowie egzystencjalni podkreślają jego adaptacyjny charakter. Według Jurosa (1988) samo ustosunkowanie się jednostki do świata natury, relacji z innymi i samego siebie rodzi niepokój a znaczenie, jakie jednostka mu nada, wyznacza kierunek dalszego rozwoju. Rezultaty badań, wskazujące na istotny związek między niepokojem egzystencjalnym a lękiem świadczą o tym, iż w u osób w badanej grupie występuje tendencja do przejawiania niepokoju egzystencjalnego w postaci konkretnych lęków i obaw, niewspółmiernych do faktycznego zagrożenia. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być fakt, iż jak twierdzą Alma i Zock (2001, za: Juros, 2003), przeżywanie niepokoju egzystencjalnego w dzisiejszych czasach, kiedy szczególną rolę przypisuje się takim wartościom jak wolność i autonomia, może być paraliżujące i nieść za sobą szereg negatywnych konsekwencji.

Hipoteza czwarta stwierdzająca, iż osoby studiujące kierunki artystyczne przejawiają wyższy poziom zdolności twórczych, w porównaniu ze studen-

tami innych kierunków, została potwierdzona poprzez porównanie średnich wyników uzyskanych przez wyodrębnione kategorie kierunków. Rezultaty przeprowadzonych analiz wskazują, iż studenci tzw. kierunków artystycznych cechują się istotnie wyższym poziomem zdolności twórczych niż pozostali badani. Oznacza to, iż osoby te cechuje zdolność do wytwarzania dużej ilości pomysłów oryginalnych i niestandardowych, wrażliwość na problemy, umiejętność rozumowania i myślenia logicznego oraz szerokość percepcji. Wysoki poziom zdolności twórczych oznacza również zdolność koncentracji uwagi, wytrwałość, ciekawość poznawczą i silną potrzebę sprawstwa. Istotne różnice w przejawianym poziomie zdolności twórczych między osobami studiującymi kierunki artystyczne a studentami innych kierunków mogą być spowodowane faktem, iż osoby te częściej niż pozostali poddawane są specyficznemu treningowi twórczości. Uczestnictwo w zajęciach, w trakcie których jednostka musi się wykazać oryginalnością, pomysłowością, a także często jest motywowana do generowania nowych wytworów niewątpliwie sprzyja rozwijaniu potencjału twórczego. Również przebywanie w środowisku kreatywnym, motywującym jednostkę do podejmowania aktywności twórczej i przyczynia się do podnoszenia twórczych predyspozycji (Nęcka, 2001; Sękowski, 2001, 2005).

Literatura cytowana

- Dąbrowski, K. (1975). *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną*. Warszawa: PTHP.
- Juros, A. (1988). *Struktura niepokoju egzystencjalnego. Badania młodzieży*. Lublin: KUL. (nieopublikowana praca doktorska).
- Juros, A. (2003). Lęk niezbędny do pełni życia. *Charaktery*, 11, s. 8-12
- Karwowski, M. (2009). *Zgłębianie kreatywności. Studia nad pomiarem poziomu i stylu twórczości*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Ledwoch M. (1991). Lęk w stanach depresji. W: W. Tłokiński (red.). *Lęk – w poszukiwaniu specyficzności* (s. 61-65), Warszawa: Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego.
- Łosiak, W. (1984). Lęk i jego uwarunkowania – przegląd współczesnych teorii. *Przegląd Psychologiczny*, 37(4), s. 899-912.
- Matczak, A., Jaworowska, A., Stańczak, J. (2000). *Rysunkowy Test Twórczego Myślenia TCT-DP K. Urbana i H. Jellena*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- May, R. (1995). *O istocie człowieka. Szkice z psychologii egzystencjalnej*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Nęcka, E. (2001). *Psychologia Twórczości*. Gdańsk: GWP.
- Pietrasiński, Z. (1975). *Zdolności*. [W:] T. Tomaszewski (red.), *Psychologia* (s. 735-762) Warszawa: PWN.
- Popek, S. (2003). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Rachman, S. (2005). *Zaburzenia lękowe*. Gdańsk: GWP.
- Riemann, F. (2005). *Oblicza lęku*. Kraków: WAM.

- Schönpflug, W. (2003). Różnice indywidualne i lęk. Czy lęk jest cechą biologiczną czy stanem społecznym? [W:] M. Marszał – Wiśniewska, T. Klonowicz, M. Fajkowska – Stanik (red.), *Psychologia różnic indywidualnych* (s. 227-235). Gdańsk: GWP.
- Sękowski, A. (2001). *Osiągnięcia uczniów Zdolnych*. Lublin: TN KUL.
- Sękowski, A. (2005). Psychologiczne uwarunkowania wybitnych zdolności. [W:] A. Sękowski (red.), *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań* (s. 30-44), Warszawa: PWN.
- Sosnowski, T., Wrześniewski, K., Jaworowska, A., Fecenec, D. (2006). *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Stróżewski, W. (2007). *Dialektyka twórczości*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Taracha, M. (2009). Emocje estetyczne, czyli – co autom miał na myśli? [W:] S. Poppek (red.), *Psychologia twórczości. Nowe horyzonty*. (s. 68-79). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Trickett S. (2006). *Lęk i depresja. Jak radzić sobie z lękiem i depresją*. Kielce: Jedność.
- Trzebiński, J. (1981). *Twórczość a struktura pojęć*. Warszawa: PWN.